

СВЯТА ГОРА ТА ОКОЛИЦІ СТАРОГО СКАЛАТА

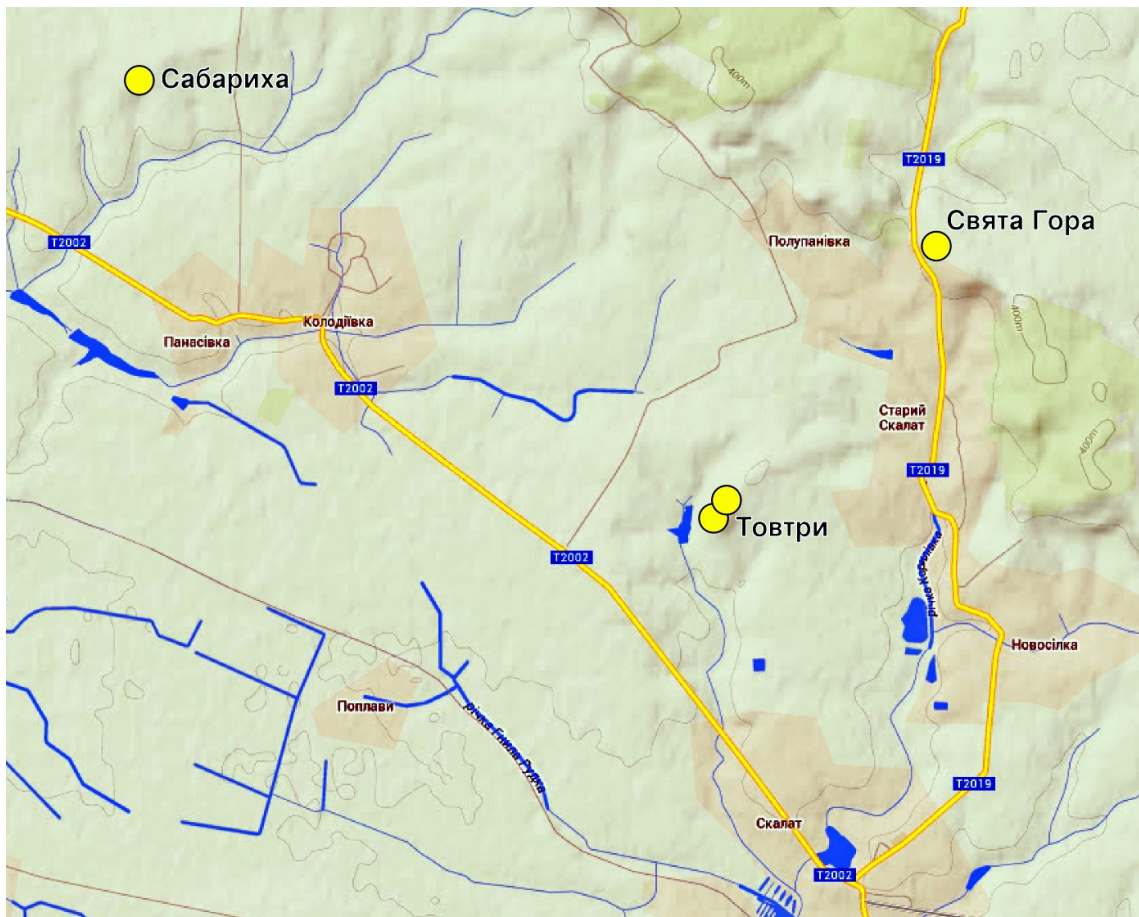
Від міста Підкаменя, що біля Бродів на півночі Галичини через Чорний ліс, околиці Збаража і аж до Збруча тягнеться пасмо пагорбів, які тут називають горами, — Медобори. Віками — це природна межа між Галичиною, Волиню та Поділлям (як радше між адміністративно-політичними утвореннями минувшини). Ці гори цікаві збереженими тут давніми святилищами. В старі часи (та й в нові теж) люди з пошанівком ставилися до гір: на них будували святині, вважали, що там живуть їхні Боги. Загалом, гори — то одне з найбільш типових місць поклоніння та культових дійств у різних релігіях. Наприклад, слов'яни в горах чи на їх вершинах (язичники часто обирали панівне в терені узвишшя) розташовували храми, капища, жертovníки тощо [5]. Розкопані археологами святилища в Медоборах між Гусятином та Сатановом складають так званий Збручанський культовий центр. Проте, святилища розташовані чи не по всій гряді Медоборів, що дозволяє говорити про Медобірський комплекс святилищ.

Аби розуміти події давнини, варто мати на увазі, що в літописні часи значна частина Медоборів та прилеглих до них території належала Збараському князівству, яке мало статус княжої волості й діяло на певних автономних правах (князі Збараські здійснювали управління, збирали податки та чинили суд, були зобов'язані надавати військову допомогу своєму сюзеренові й не мали самостійних зовнішніх зносин, а держави, до яких входило князівство, не втручалися у його внутрішні справи). У 14 - початку 15 століття Збараська земля належала до Великого Князівства Литовського, князі якого, хоч і були хрещені (деколи по кілька разів, залежно від політичних преференцій), але вмирали як язичники (були поховані за язичницьким обрядом) і християнські ордени їх інакше і не сприймали, навіть після хрещення [1], [7]. Цілком ймовірно, що саме це відіграло значну роль у посиленні в 12-14 століттях переслідуваного за руських часів язичництва, яке тоді почало переживати певне відродження...

Старий Скалат та околиці

Попередником сучасного міста Скалат було поселення Старий Скалат, яке оперізають високі камені і розляглося воно на західному схилі Медобірського хребта, відоме з 1545 року. Давно біля одного з відрогів товтр при трьох скелях знайшли собі притулок перші поселенці і назвали обране місце Скалатом. А місцина виявилася вдалою, тут проходили торгові шляхи на Збараж, Теробовлю, Кам'янець, Львів. Перша згадка про сучасне місто Скалат як поселення зустрічається в письмових джерелах, датованих 1512 роком, коли він входив до Теробовлянського повіту Руського воєводства. На межі 16–17 століть від короля Сигізмунда III містечко одержало магдебурзьке право і у 1600 році вже вважалося самоврядним містом. Розташоване у межириччі річок Сновидка, Гнила Рудка, Гнила біля трьох товтрових скель, які височать на його північно-східній околиці. Назву міста пояснюють тим, що воно виникло у підніжжя скал (галицьке «скала» - українське «скеля»; від кореня скал- та суфікса -ат) [3], [4], [9].

Навколо міста Скалата знаходиться багато живописних та цікавих скель, з якими пов'язані древні легенди, перекази чи повір'я. Лише частина з них досліджена краєзнавцями, а про археологічні розкопки доводиться здебільшого мріяти (якщо і були, то лиш як розвідки, матеріали яких малодоступні). Древні святилища розташовані на високих горах-останцях чи схилах хребта. Із найбільших чи найвідоміших в околиці можна виділити святилища на Святій Горі, Сабарисі та на хребті-останці Товтри (так люди із сусідніх називають гори Близнюки та Мачуха) [8], [9]. Якщо стати на одній з вершин Товтр, то буде видно як Сабариху, так і Святу гору.

мапа розташування найбільших городищ: від Сабарихи до Товтр 6,55 км, від Сабарихи до Святої Гори 7,28 км, від Святої Гори до Товтр 3,22 км, зладував Борис Явір Іскра

вид із південної вершини Товтр на Сабариху

вид із Сабарихи на Товтри

Передусім варто згадати цікаві місця коло самого Скалата. Між Старим Скалатом та Новосілкою (за 2 км від села Старий Скалат) є Велике Сідло - геоморфологічне утворення, що нагадує велетенське сідло (сідало). Зараз це - геологічна пам'ятка природи місцевого значення, під охороною знаходиться частина викопного морського рифу, складеного щільними вапняками. За легендою, місце відпочинку людей-велетнів у доісторичні часи (велетні туди сідали - звідси й назва) [2], [3], [6].

Недалеко звідти розташовані Горшки (Великі та Малі Горшки) – товтрова гора біля села Новосілка та неподалік міста Скалат. На горі висотою 268 метрів є кілька природних заглибин (виїмок), що нагадують велетенський посуд у формі миски (чаші). За припущенням краєзнавця М. Крищука, в язичницькі часи ці виїмки служили жертовниками на святилищі. За місцевою легендою, тут була своєрідна їдальня (харчевня) людей-велетнів [3].

Свята гора

Неподалік Великого Сідла, кілька кілометрів на північ на західних схилах Медоборів розташоване село Полупанівка. Відоме із 17 століття, було населеним переважно поляками. Назва начебто походить від зневажливого звертання мешканців сусіднього Старого Скалата до чужоземних поселенців, яких за гонор називали “полупанами”, тобто напівпанами. На півночі Полупанівки є гора із промовистою назвою — Свята гора. З неї витікає кілька джерел, які мають славу цілющості. Зараз там стоїть дві християнські церкви. Знаючи, що «святе місце» пустим не буває, можна припустити, що у тому районі було давнє святилище (характерні ознаки — розташування на горі чи на схилі, наявність джерел, які вважаються цілющими, залишки ймовірної давньої архітектури). Якщо воно розташовувалося коло згаданих сучасних джерел, то, очевидно, було знищене представниками нової релігії [3], [8].

Свята Гора – товтрова гора висотою 340-380 метрів. У камені-моноліті відбиток стопи Богородиці, з якого струмує вода. Наразі у селі розвинений культ християнської Божої Матері. В язичниці часи тут могли бути капища богинь Дани та, ймовірно, Діви. Назва, очевидно, збереглася із давніх часів та характеризує ставлення віруючих до цього об'єкта. Скали коло джерел забудовані церквами різних парафій. Можливо, що залишки ймовірного святилища є коло скальних комплексів неподалік, які нависли над селом зі сходу, наче стіна [3], [8].

панорамні види скал над селом

Ці скали загалом є виходом материкової породи (принаймні, так виглядає), але частина з каменів, в тім числі й досить великі (висотою, як ріст людини, довжиною понад 3 метри), поставлені на свої сучасні місця силою невідомих тепер робітників. Деякі з них нагадують дольмени — на дві великі брили накладено третю. Цілком можливо, що тут були древні споруди, не досліджені ще споруди [8].

за деревом справа щілину між каменями накриває валун, утворюючи дольмен

на схилі розташований камінь, який є принесеним

Місце потребує археологічних досліджень для точнішого встановлення, хто, коли і як саме використовував хребет та навіть ймовірної реконструкції споруд.

З давніх часів дійшли різноманітні перекази про старовинний народ велетнів. Це були попередники предків сучасних людей, які будували великі споруди-мегаліти. Цілком ймовірно, що їхній ріст мало відрізнявся від тих, хто прийшов їм на зміну, а легенди виникали у зв'язку із розірваністю поколінь: нові жителі приходили тоді, коли будівничі велетенських споруд з якоїсь причини покинули місцевість або ж залишалися їх культурно здеградовані нащадки.

Свята Гора заворожує і варта того, аби в село приїжджали не тільки начебто цілющу воду пити, а й дивитися на пам'ятки природи та рук людських. Такі споруди навіюють думку, що таки справді існує дві країни — земна, видима людям і невидима країна давно забутих Богів...

© Борис ЯВІР ІСКРА, 2013

Джерела:

1. Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти. — Біла Церква, 2006.
2. Кришук М. М. Легенди Тернопільщини. - Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ управління по пресі, 1992. - 94 с.
3. Кришук М.М. Топоніміка Тернопільщини. Навчально-методичний посібник. — Тернопіль, 2008. — 200 с.
4. Медобори - краса Поділля
5. И.П.Русанова, Б.А.Тимоцук. Языческие святилища древних славян. — М.: Издательство «Ладога-100», 2007. — 304 с.
6. І. Сліпченко. Велике сідло // Тернопільський енциклопедичний словник. — Тернопіль: видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2004—2010. — ISBN 966-528-197-6, том 1, 2004.
7. Тернопільський енциклопедичний словник. — Тернопіль: видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2004—2010. — ISBN 966-528-197-6, том 1, 2004.
8. Б. Явір Іскра. Скалатські ставки: забуте городище-святилище, 2012.
9. Б. Явір Іскра. Священні гори Скалата, 2013